

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Наталії Анатоліївни на дисертацію Мерзлого Леоніда Валерійовича «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Державного податкового університету на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 Право

Вивчення поданої на рецензування дисертації дає підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний правовий аналіз теми дослідження, яка є актуальною як в теоретичному, так і в прикладному плані, сформульовано низку рекомендацій, пропозицій і висновків, що становлять наукову новизну і можуть слугувати підставою для обговорення.

Ступінь актуальності обраної теми. Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» зумовлена комплексом сучасних трансформаційних процесів у сфері кримінальної юстиції, які відбуваються в умовах воєнного стану, активної євроінтеграції та постійного оновлення кримінального процесуального законодавства України. В умовах збройної агресії та пов'язаних із нею викликів питання забезпечення прав і свобод людини набувають особливої ваги, оскільки кримінальне провадження за своєю природою передбачає об'єктивне обмеження прав особи, що потребує чітких, зрозумілих і справедливих процедурних гарантій.

Актуальність теми значною мірою обумовлюється конституційними засадами функціонування держави, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Саме тому будь-яке втручання у сферу прав і свобод особи в межах кримінального провадження повинно здійснюватися виключно на основі належної правової процедури як гарантії справедливості, законності та пропорційності такого втручання. При цьому положення Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України формують

нормативну основу для реалізації цієї категорії, однак їх практичне застосування потребує глибшого теоретичного осмислення та систематизації.

Важливим чинником актуалізації дослідження є інтенсивне реформування кримінального процесуального законодавства, особливо в умовах воєнного стану. Так, лише з початку повномасштабного вторгнення до Кримінального процесуального кодексу України було внесено значну кількість змін, більшість із яких спрямовані на встановлення нових або уточнення існуючих правових процедур. Особливого значення набуло нормативне закріплення міжнародного співробітництва, зокрема взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, що суттєво розширило сферу застосування належної правової процедури у кримінальному провадженні.

У цьому контексті діяльність слідчого судді набуває особливого значення, оскільки саме на нього покладається функція судового контролю за додержанням належної правової процедури на стадії досудового розслідування, а також у межах міжнародного співробітництва. Контрольна діяльність слідчого судді охоплює широкий спектр процесуальних питань: від застосування заходів забезпечення кримінального провадження до розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора. У зв'язку з цим рішення слідчого судді виступають ключовим індикатором дотримання належної правової процедури, що підвищує значущість дослідження відповідної категорії.

Не менш важливим є і статистичний аспект, який свідчить про значне навантаження на слідчих суддів та масштаби їх діяльності. Кількість клопотань, що розглядаються слідчими суддями, вимірюється сотнями тисяч щорічно, при цьому значна частина таких клопотань повертається через недотримання вимог належної правової процедури. Це свідчить про наявність суттєвих проблем у практиці її застосування та необхідність вироблення єдиних підходів до її розуміння і реалізації.

Актуальність теми також обумовлюється недостатнім рівнем її наукової розробленості. Попри те, що категорія «належна правова процедура» активно використовується у кримінальному процесуальному праві та сприймається як

одна з його базових засад, вона не була предметом комплексного дисертаційного дослідження. У наукових працях вона розглядається фрагментарно – як гарантія судової влади, складова справедливого правосуддя або завдання кримінального провадження. Водночас відсутність цілісної концепції цієї категорії, її чітких критеріїв та структурних елементів зумовлює різновекторність наукових підходів і неоднорідність правозастосовної практики.

Особливого значення набуває і те, що належна правова процедура виконує системоутворюючу функцію у кримінальному провадженні, забезпечуючи логіко-семантичну організацію діяльності слідчого судді. Вона упорядковує всі етапи процесуальної діяльності – від подання клопотання до ухвалення судового рішення – і забезпечує їх взаємозв'язок та узгодженість. У цьому сенсі належна правова процедура виступає не лише як процесуальна форма, але і як комплексна правова конструкція, що визначає якість кримінального провадження в цілому.

Додатковим аргументом на користь актуальності дослідження є взаємозв'язок категорій «належна правова процедура» і «слідчий суддя». З одного боку, наявність законодавчо визначеної процедури активізує контрольну функцію слідчого судді, а з іншого – саме він виступає суб'єктом перевірки її дотримання іншими учасниками кримінального провадження. Така взаємозалежність обумовлює необхідність комплексного дослідження цих явищ у їх єдності та взаємодії.

Крім того, актуальність теми визначається практичною потребою у виявленні проблемних аспектів діяльності слідчого судді, аналізі типових помилок у його рішеннях та розробленні рекомендацій щодо їх усунення. Це має безпосереднє значення для підвищення ефективності судового контролю, забезпечення єдності судової практики та гарантування прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Отже, обрана тема є надзвичайно актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки спрямована на формування цілісного наукового підходу до розуміння категорії «належна правова процедура»,

удосконалення кримінального процесуального законодавства та підвищення ефективності правозастосовної діяльності. Дисертаційне дослідження відповідає сучасним викликам розвитку правової науки та практики і має важливе значення для подальшого вдосконалення системи кримінальної юстиції України.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обсяг опрацьованих дисертантом матеріалів свідчить про високий науковий та методичний рівень проведеного дослідження, його ґрунтовність та багатоаспектність, що у значній мірі сприяло змістовності висловлених у роботі наукових положень, висновків, рекомендацій та пропозицій.

Методологічна основа, що використовувалась під час дослідження предмету дисертації, є традиційною для загальної теорії пізнання та доктрини кримінального процесу і сприяла досягненню поставленої мети та завдань.

Результати дисертаційного дослідження видаються достатньо обґрунтованими, з огляду на комплексний характер дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером розглянутих питань дисертація є новим за змістом комплексним теоретико-праксіологічним дослідженням діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні. До положень, які мають ступінь наукової новизни, відносяться:

вперше:

– предметом комплексного наукового пошуку обрано терміносистему «належна правова процедура в діяльності слідчого судді» і обґрунтовано доцільність сприйняття належної правової процедури в кримінальному провадженні не лише як суто теоретичної категорії, а й самодостатньої праксіологічної системи (явища), що об'єктивує діяльність слідчого судді та встановлює особливі зв'язки з процесуальним статусом цього суб'єкта;

– обґрунтовано, що під належною правовою процедурою у кримінальному провадженні доцільно розуміти регламентований кримінальним процесуальним законом (КПК) порядок (правила, алгоритм) необхідних для виконання завдань кримінального провадження дій та прийняття процесуальних рішень, що забезпечується і використовується суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження та є доступним для суб'єктів, які залучаються до кримінальної процесуальної сфери; належна правова процедура у діяльності слідчого судді включає дотримання самим слідчим суддею та перевірку дотримання іншими учасниками кримінального провадження засад кримінального провадження, процесуальних засобів і способів їх реалізації, процесуальних гарантій прав і свобод учасників кримінального провадження, та прийняття у зв'язку з цим законних, обґрунтованих і справедливих рішень щодо: застосування заходів забезпечення кримінального провадження; проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора; деяких питань видачі осіб (екстрадиції); співробітництва з МКС;

– розглянуто зарубіжний досвід країн континентальної системи права щодо законодавчого закріплення концепції due process в кримінальному провадженні та використання її у діяльності слідчого судді, із окресленням спільних і відмінних рис кримінальних процесуальних законів у цьому напрямі;

удосконалено:

– теоретико-методологічні підходи до розуміння судового контролю як інституту кримінального процесуального права та некоректності терміносполуки «інститут слідчого судді»;

– поняття «рішення слідчого судді» як судового акта у формі ухвали з процесуальних питань, віднесених до компетенції слідчого судді, спрямованого на виконання завдань кримінального провадження та реалізацію функції судового контролю у досудовому розслідуванні відповідно до належної правової процедури, яким встановлюються права і обов'язки для суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин, залучених до тієї чи іншої

процесуальної діяльності (слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження, екстрадиції тощо);

– сприйняття розсуду слідчого судді у контексті додержання належної правової процедури як: об'єктивно обмеженого – належною правовою процедурою, передбаченою КПК і суб'єктивно обмеженого або відносно необмеженого – залежно від такої обмеженості формуються моделі діяльності слідчого судді;

– законодавчі положення КПК України в частині правового регулювання: уточнення: завдань кримінального провадження з огляду на належність правової процедури (стаття 2 КПК); терміну «слідчий суддя» (пункт 18 частини першої статті 3 КПК); підстав повернення скарги (частина друга статті 304 КПК), клопотання (частина третя статті 172 КПК); поняття «судове рішення» (частина друга статті 110 КПК); процедури обрання/призначення слідчого судді (частина десята статті 128 Закону «Про судоустрій і статус суддів»); визначення обов'язків слідчого судді в порядку статті 206 КПК; узгодженості частини третьої статті 26 КПК із принципом диспозитивності; вимог до судового рішення (ухвали) слідчого судді; закріплення права слідчого судді на повернення клопотання за заявою особи, яка його подала; можливості об'єднання в клопотанні однопредметних прохань; корегування назви статті 206-1 КПК та ін.;

дістали подальшого розвитку:

– а) стан наукової розробленості категорії «належна правова процедура» та інституту судового контролю, статусу слідчого судді в кримінальному провадженні із виявленням аксіоматичного сприйняття належної правової процедури у кримінальній процесуальній сфері з позиції завдання кримінального провадження і розуміння судового контролю напрямом (видом) діяльності із сукупністю повноважень слідчого судді; а також хаотичного оперування такими терміносистемами як: «інститут судового контролю», «інститут слідчого судді», «процедура судового контролю», «судово-контрольні процедури»; б) поняття повноважень слідчого судді, під якими пропонується розуміти систему прав та обов'язків, що мають владний

характер і спрямовані на забезпечення реалізації функції судового контролю застосування та дотримання належної правової процедури в досудовому провадженні та при застосуванні процедури екстрадиції особи, співробітництві із МКС, які здійснюються у формах та порядку, передбачених КПК для досягнення завдань кримінального провадження; в) доцільність необмеженості належної правової процедури в діяльності слідчого судді лише судовим контролем, а також впливу належної правової процедури (необхідності її додержання) на модель повноважень слідчого судді: правозабезпечувальних, дозвільних, організаційних, процедурних; г) вимоги до ухвали слідчого судді: законною є ухвала, постановлена слідчим суддею згідно із додержанням належної правової процедури, встановленої КПК для цього процесуального рішення; обґрунтованою – ухвала, постановлена на підставі доводів осіб, які подали клопотання про прийняття відповідного процесуального рішення, підтверджених доказами, або на підставі підтверджених доказами обставин, з'ясованих слідчим суддею за власною ініціативою; вмотивованою – ухвала слідчого судді, в якій наведено належні і достатні мотиви та підстави її постановлення; г) диференційований характер діяльності слідчого судді, що зумовлює теоретико-прикладну класифікацію його повноважень за різними критеріями: предмет правового регулювання; напрями діяльності; мета правового регулювання; характер повноважень (активний, пасивний, владний); процесуальна форма здійснення; характер питань, що вирішуються, тощо; д) проведення моніторингу та оцінки використання категорії «належна правова процедура» в діяльності слідчого судді; е) проведення моніторингу та оцінки використання категорії «належна правова процедура» в діяльності слідчого судді; є) вивчення генезису терміносполук «правова процедура» і «слідчий суддя», що виникли в різні історичні періоди розвитку права (у тому числі, й кримінального процесуального) у різних правових системах; ж) переконання, що відсутність чіткої процедури виконання слідчим суддею (судом) повноважень в кримінальному провадженні становить ризики визнання процесу нікчемним (за прикладом європейських країн); з) етапи та підетапи в діяльності слідчого судді щодо розгляду клопотань про вчинення відповідних

процесуальних дій, пов'язаними із перевіркою дотримання належної правової процедури; и) з'ясування недоліків ухвал слідчого судді: неврахування можливості прийняття рішення слідчим суддею у випадках, коли недоліки клопотання не впливають по суті на його зміст і можуть бути усунені у судовому засіданні; відсутність однаковості у постановленні ухвал іменем України; не встановлення строку для усунення недоліків або встановлення максимального строку (72 години) при його об'єктивній недоцільності; і) роздуми щодо співвідношення розсуду і внутрішнього переконання слідчого судді та впливу на ці процеси належної правової процедури; використання слідчим суддею оціночних понять; й) вектори проблемних питань додержання і застосування належної правової процедури в діяльності слідчого судді та шляхів їх вирішення: теоретико-методологічного, законотворчого, практичного характеру.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження визначається можливістю їх використання у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку теоретичних положень діяльності слідчого судді щодо додержання належної правової процедури відповідними суб'єктами в кримінальному провадженні та застосування такої процедури самим слідчим суддею;

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України з питань дотримання належної правової процедури в кримінальному провадженні та при застосуванні такої процедури слідчим суддею;

– *освітньому процесі* – матеріали дисертації можуть бути використані у процесі викладання курсу «Кримінальне процесуальне право: Судове провадження», та окремих спецкурсів, пов'язаних із питаннями діяльності слідчого судді у кримінальному провадженні (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Державного податкового університету від 02.03.2024 р.);

– у *правозастосовній сфері* – як рекомендації для удосконалення методики діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні (довідка Ірпінського міського суду Київської області №8310 від 13.02.2024 року та Білоцерківського міськрайонного суду Київської області №5/6463/2024 від 12.11.2024 року).

Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, троє тез наукових доповідей на науково-практичних заходах та одна публікація, яка додатково відображає наукові результати дисертації.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження.

Структура дисертації визначена предметом та зумовлена метою і завданням дослідження, відповідає логіці наукового пошуку, і відповідним вимогам.

Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, двох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (198 найменувань на 20 сторінках) і 4 додатків на 6 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 179 сторінок.

Дисертаційний матеріал логічно побудовано і викладено відносно виділених автором розділів.

Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленого дослідження.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертації Л.В. Мерзлого, її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих зауважень, оскільки деякі положення мають спірний характер та

потребують додаткової аргументації в подальших наукових дослідженнях або дискусії під час публічного захисту, зокрема:

1. Попри беззаперечну наукову цінність здійсненого автором теоретичного осмислення категорії «належна правова процедура», у роботі простежується певна недостатність її операціоналізації у площині практичного застосування. Зокрема, автором обґрунтовано сутність, зміст та елементи цієї категорії, однак не в повній мірі сформовано чітку систему критеріїв, які б дозволяли уніфіковано визначати факт її дотримання або порушення у конкретних процесуальних ситуаціях. В умовах значного навантаження на слідчих суддів та неоднорідності судової практики така деталізація могла б мати важливе значення для забезпечення однакового правозастосування, мінімізації дискреційних коливань та підвищення якості судового контролю. У цьому контексті доцільним виглядало б запропонувати більш чітко структуровану модель критеріїв належної правової процедури з їх подальшою класифікацією (наприклад, процесуальні, змістовні, гарантійні).

2. У дисертаційному дослідженні автором проведено аналіз зарубіжного досвіду регулювання належної правової процедури, зокрема в країнах континентальної та англо-американської правових систем, що безумовно є позитивним аспектом роботи. Водночас цей аналіз має переважно описово-аналітичний характер і не завжди трансформується у конкретні прикладні рекомендації щодо адаптації відповідних правових механізмів до національної правової системи. З огляду на задекларовану мету вдосконалення правового регулювання діяльності слідчого судді, доцільним було б більш детально розкрити можливості імплементації окремих іноземних моделей (наприклад, стандартів due process, судового контролю чи процедурних гарантій) у норми Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи та практики.

3. Попри те, що автор у роботі враховує сучасні умови функціонування кримінальної юстиції, зокрема вплив воєнного стану на правозастосовну діяльність, відповідний аналіз має переважно загальний характер і не завжди супроводжується глибоким розкриттям специфічних

процесуальних викликів, що виникають у цей період. Зокрема, потребували б більш детального висвітлення питання застосування належної правової процедури у справах, пов'язаних із воєнними злочинами, особливостями проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обмеженням доступу до правосуддя, а також балансом між оперативністю кримінального провадження та дотриманням процесуальних гарантій. Розширення цього аспекту дозволило б посилити прикладне значення дослідження та більш чітко адаптувати теоретичні положення до реалій функціонування кримінальної юстиції в умовах воєнного стану.

Разом із тим необхідно зазначити, що наведені критичні зауваження і рекомендації стосуються дискусійних питань і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має науково-теоретичне і практичне значення і містить наукові положення, що являють нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання і сприяють удосконаленню кримінального процесуального законодавства.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Отже, дисертація на тему «Категорія «належна правова процедура» у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді в Україні» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – Мерзлий Леонід Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

**заступник директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛУГІНА